

Bilge KAPLAN TAŞ

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Bağımsız Araştırmacı, Siirt, Türkiye.
Independent Researcher, Siirt, Türkiye.

bilgekaplan012134@gmail.com

Şahap BULAK

Siirt Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Siirt, Türkiye.

Department of Turkish Language and Literature,
Faculty of Letters, Siirt University, Siirt, Türkiye.

sahapbulak@gmail.com

Geliş Tarihi/Received 28.08.2024
Revizyon/Revision 17.02.2025
Kabul Tarihi/Accepted 09.05.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 15.05.2025

Atıf

Kaplan Taş, B., & Bulak, Ş. (2025). Etimoloji Bilimine Genel Bir Bakış. *Turcology Research*, 83, 289-304.

Cite this article

Kaplan Taş, B., & Bulak, Ş. (2025). A General Overview of the Science of Etymology. *Turcology Research*, 83, 289-304.

The content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial
4.0 International License.

Etimoloji Bilimine Genel Bir Bakış

A General Overview of the Science of Etymology

Öz

Dil biliminin önemli alt dallarından biri olan etimolojinin bir terim olarak kullanımı MÖ 1. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Orta Çağ'da tanrıbilim çalışmalarının etkisinde gelişen etimoloji, 19. yüzyılda karşılaştırmalı dil bilimi çalışmalarıyla birlikte pozitif bir bilim hâline gelmiştir. Bilimsel bir disiplin olarak kabul edilmesinden itibaren geniş ilgi görmüş ve ilk dönemlerinden günümüze kadar yapılan çalışmalarla gelişimini sürdürmüştür.

Buna karşın, Türkiye'de doğrudan etimolojiyi konu alan kapsamlı çalışmaların yok denecek kadar az olması, bu bilim dalının ilke, kapsam, amaç, tarihi gelişim, yöntem ve teknikleriyle birlikte tarih, kültür, folklor, coğrafya, sosyoloji gibi diğer disiplinlerle ilişkilerinin yeterince bilinmemesine yol açmaktadır. Bu durum, hem etimolojik çalışma sayısını hem de bu çalışmalardan elde edilen bilimsel verimi sınırlı kılmaktadır. Etimoloji bilimini bütün yönleriyle tanıtan yeterli sayıda Türkçe kaynak bulunmaması nedeniyle, ortaya konan ürünler genellikle bireysel çabalarla sınırlı kalmakta ve süreklilik kazanamamaktadır. Bu sebeple Türkçeye ilgili etimoloji çalışmaları istenen düzeye ulaşmamakta ve sürdürülebilir nitelik kazanmamaktadır.

Bu çalışmada etimoloji biliminin çok yönlü bir şekilde anlaşılmasını sağlamak amacıyla, öncelikle etimolojinin tanımı, tarihsel süreçteki kullanım biçimleri ve bilim dalı olarak gelişimi ele alınmıştır. Ayrıca halk etimolojisi ve algısal etimoloji kavramları üzerinde durularak; etimoloji biliminin ilkeleri, kapsamı, amacı, tarihsel gelişimi, yöntem ve teknikleri ile diğer bilim dallarıyla olan çok yönlü ilişkileri bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Konu yer yer örneklerle somutlaştırılarak daha anlaşılır hâle getirilmiştir. Böylece, etimoloji biliminin tüm boyutlarıyla tanıtılmasına katkı sunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, kelime, etimoloji, halk etimolojisi, algısal etimoloji

Abstract

Giriş

Bir bilim dalında ürün ortaya koyabilmek için öncelikle o bilim dalını iyi tanımak, usul ve esaslarını bilmek gerekir. Bu koşullar yerine getirilmediği sürece ortaya konan ürünler hedeflenenden çok uzak ve eksik kalacaktır. Her bilim dalında olduğu gibi etimoloji alanında da yapılacak çalışmaların doğru yöntem ve sağlam kanıtlar ile yapılmasının yolu, söz konusu bilim dalının bütün yönleriyle eksiksiz bir şekilde bilinmesi ile mümkündür. Bugün ülkemizde etimoloji bilimi kapsamında çeşitli şekillerde birtakım çalışmalar yürütülüyor olsa da bu bilim dalını bütün yönleriyle tanıtan bilgiler içeren çalışma ve eserler yok denecek kadar azdır. Zira Marek Stachowski'nin Türkçeye çevrilmiş eserleri, Günay Karaağaç, Osman Fikri Sertkaya gibi isimlerin çalışmaları ayrı tutulursa etimolojinin tanıtılmasına yönelik çalışmalar, bazı genel geçer bilgilerin tekrarından öteye geçememektedir. Bu tanım ve bilgiler de aşağı yukarı birbirinin tekrarlarından oluştuğu için bu hâliyle değil etimoloji bilimini tanıtmak onu tanımlamakta bile yetersiz kalmaktadır. Bu bilim dalını bütün yönleriyle tanıtan yeterli Türkçe kaynak olmadığı için ortaya konan ürünler de istenen düzeyde olmaktan çok uzak kalmakta, başta yer adları olmak üzere birtakım kelimelerin etimolojik izahları konusunda bir fikir ortaya koymaktan öteye geçememektedir.

Gündelik yaşamda bir sosyal medya hesabından amatör kişiler tarafından dahi etimolojik fikir yürütmelerin ortaya konulduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda etimolojinin bilimsel bir disiplin olarak ele alınıp açıklanmasının önemi daha iyi anlaşılır. Etimoloji konusunda doğru söz söylemenin oldukça zor olduğu bilinen bir gerçektir. Bu zorluğa bir görüş ortaya atıldığında gelen itirazların çoğunun bilimsel dayanaklardan uzak, temelsiz iddia olmanın ötesine geçmemesi durumu da eklendiğinde bu alanda çalışan bilim insanlarının cesareti kırılmakta ve bilim insanları söz söyleyemez hâle gelmektedirler. İşte böyle bir ortamda ilk olarak yapılması gereken, bu bilim dalının doğru ve kapsamlı bir şekilde tanımlanması, bütün usul ve esaslarının en ince ayrıntılarıyla ortaya konulması olmalıdır. Aksi takdirde bu kapsamda yapılanlar, etimolojik çalışma olmaktan ziyade merak giderme alıştırmaları olur.

Bir kişi, kavram, nesne ya da olgudan yararlanabilmenin yolu onu çok iyi tanımaktan geçer. Bu kural, bilim dalları için de geçerlidir. Dolayısıyla etimolojiden iyi yararlanabilmek için de onu en ince ayrıntısına kadar tanımak gerekir. Bunun için öncelikle bu bilim dalının nasıl ortaya çıktığı, hangi aşamalardan geçerek bilim dalı hâline geldiği, hangi ihtiyaçlara cevap verdiği iyi bilinmelidir. Ayrıca hangi dönemde bu bilimden nasıl yararlanıldığı, dünyada ve ülkemizdeki gelişimi hakkında bilgi sahibi olunmalıdır. Söz konusu bilim dalı etimoloji olunca bu bilim dalının bir dil açısından önemi bilinmeli, dillerinden bağımsız değerlendirilemeyecek toplumların hayata bakış açılarının, dünyayı yorumlama yetilerinin dillerinde yaşadığı gerçeğinden yola çıkılarak bu bilimden yararlanılmalı, etimolojik iz sürümler bu gerçekler ışığında yapılmalıdır. Söz konusu iz sürümler, etimolojinin insanı ele alan her bir disiplin ile temas içinde olduğunun farkındalığı ile tarih, folklor, kültür, sosyoloji, coğrafya gibi diğer bilim dallarıyla ilişkileri bağlamında değerlendirilmelidir. Ayrıca sürekli olarak değişim ve gelişime açık olan dilde türetilen yahut başka dillerden alınan kelimelerin yazım ve anlamlarında zamanla birtakım farklılıklar yaşanabilir. Bunların tespiti çabasında olan etimolojinin kelimelere, dolayısıyla dile dair doğru veriler sunabilmesi için bütün yönleriyle bilinmesi ve tanınması verimli sonuçlar elde etmek için büyük önem arz eder.

Bir kelimenin etimolojik iz sürümünün yapılabilmesinin yolu öncelikle bilimsel etimolojinin ne olduğunun doğru anlaşılması koşuluna bağlıdır. Etimoloji bilimine bütüncül yaklaşılarak bu bilimin ortaya çıktığı ilk dönemden günümüze kadar geçirdiği evreler ayrıntılı bir şekilde incelenmeli; amacı, kapsamı, ilkeleri, yöntem ve teknikleri tam olarak tespit edilmelidir. Bilimsel etimolojinin yanı sıra mutlak suretle göz önünde bulundurulması gereken halk etimolojisi ile algısal etimoloji kavramları bilinmeli, bazı etimolojik açıklamaların kaynağının bunlar olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Etimoloji biliminde yapılacak çalışmalar, söz konusu hususlar bir bütün olarak dikkate alınarak yapılmalıdır. Aksi takdirde doğru ve sağlıklı sonuçlar elde edilemeyecek, hatta çoğu zaman etimolojik açıdan bilgi kirliliğine yol açacak, bilimsellikten yoksun bu izahlar(!) gerçek etimolojik açıklama olarak kabul edilecektir. Söz gelimi, halk etimolojisi ve algısal etimolojiden nasıl yararlanılması gerektiği bilinmediği için ülkemizde başta mahalli idareler tarafından yayımlanan yayınlarda yer alan yer adları ile ilgili etimolojik açıklamalarda halk etimolojisi ya da algısal etimoloji esas alınmaktadır. Bu açıklamalar, etimoloji biliminin gerektirdiği bilimsel yöntemlerle yapılmadığı için etimolojik açıklamalar olmaktan ziyade etimolojik bilgi üretilmesine engel oluşturacak nit

gelişim süreçleri aydınlatılmayan kelimelerin etimolojileri yapılmış, kökenleri aydınlatılmış olurdu. Günümüzde başta usul ve esasları olmak üzere etimolojinin birçok ilkesinden mahrum bir şekilde devam eden etimolojik çalışmalarla birtakım çalışmalar yürütülmekte fakat doğal olarak bunlardan istenen sonuçlar elde edilememektedir. Bunların dışında etimolojinin usul ve esasları dikkate alınarak yapılan bilimsel çalışmalar ise bireysel çabalardan öteye geçip süreklilik kazanamadığı için gereken etkiyi gösterememektedir. Bu sebeple etimolojik çalışmaların amacına uygun olabilecek ölçüde verimli olabilmesi için öncelikle evrensel etimolojik çalışma usul ve esaslarına göre yapılması ve bu çalışmaların kurumsal olarak desteklenmesi gerekir. Aksi takdirde yapılacak yeni çalışmalar sağlıklı sonuçlar doğurmaz.

Bu çalışmada bilimsel bir disiplin olarak tam manası ile anlaşılabilmesi için etimolojinin ne olduğu ele alınmış, etimolojinin farklı etimologlarca yapılmış tanımlamaları verilmiş ve bu tanımlamalar ışığında ayrıntılı bir tanımlama yapılmıştır. Etimoloji biliminin ortaya çıkışı ve tarihî gelişimi, bilimsel bir disiplin haline gelişi, kapsamı, amaçları, ilkeleri, yöntem ve teknikleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Daha sonra etimoloji bilimi ile yakından ilintili olan halk etimolojisi ve algısal etimoloji kavramları açıklanmış ve etimoloji bilimine katkıları üzerinde durulmuştur. En son olarak da etimoloji biliminin ortaya çıktığı ilk zamanlardan günümüze kadarki süreçte tarih, coğrafya, kültür, folklor, sosyoloji gibi bilimsel disiplinler ile ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Böylece etimoloji biliminin bütün yönleriyle tanıtılmasına katkı sunmak amaçlanmıştır.

Etimoloji Bilimi

Türkçede “köken bilimi” şeklinde karşılanan etimoloji terimi, Eski Yunancada “gerçek, asıl, kök” anlamına gelen “*étymon*” kelimesi ile “bilgi, anlam” anlamına gelen “*logos*” kelimesinin birleşmesiyle oluşan “*étymonlogos*” kelimesine dayanır. Türkçeye Fransızca “*etymologie*(etimoloji)” kelimesi üzerinden girmiştir (Sertkaya, 2018, s. 13). Arapça karşılığı “*ıştikak*” olan “etimoloji” kelimesi, terim olarak ilk kez Mersin’deki Soli antik kentinde yaşamış olan Yunan felsefeci Hrisippos tarafından teklif edilmiş ve Helenistik çağda Halikarnaslı Dionysius tarafından terim olarak kullanılmıştır (Stachowski, 2011, s. 1; Demirci, 2019, s. 22).

Tanımlı

Etimoloji, bilim insanları tarafından aşağı yukarı benzer şekillerde tanımlanmaktadır. Andreas Tietze, etimolojiyi “*Kelimelerin kökenini açıklayan bilim dalı*” şeklinde tanımlar (2002, s. 750). Ferdinand de Saussure etimoloji için kökenbilim ifadesini kullanır ve kökenbilimin evrimsel dil bilimin bir bölümü olmadığı gibi ondan ayrı bir dal da olmadığını belirtir. Ona göre kökenbilim, yalnızca eşzamanlı ve artzamanlı olgulara ilişkin ilkelerin özel bir biçimde uygulanışdır. Kelimelerin geçmişini onları açıklayabilecek bir şey buluncaya kadar araştırır.

“Kökenbilim, kelimelerin başka kelimelerle kurdukları bağıntıların araştırılması yoluyla bulunmasıdır. Açıklamak demek bilinen öğelere indirgemek demektir. Dilbiliminde bir kelimeyi açıklamak onu başka kelimelere indirgemek demektir; çünkü ses ve anlam arasında zorunlu bağıntılar yoktur. Ve kökenbilim kelimeleri açıklamakla da yetinmez; kelime aileleriyle önek, sonek vb. tek tek yapım öğelerinin tarihini de inceler. Dural ve evrimsel dilbilim gibi kökenbilim de olguları betimler” (2001, s. 269).

Osman Fikri Sertkaya, dil biliminin bir alt dalı olarak gördüğü etimoloji bilimini, “*Bir kelimenin aslını, kökenini ve tarihî gelişimini inceleyen bilim dalı*” olarak açıklar (2018, s. 13). Günay Karaağaç, insanların atalarından miras alıp kullandıkları kelimelerin kökenlerine ilgi duymalarını son derece doğal bulur ve köken bilgisinin en eski dil çalışma alanlarından biri olduğunu belirtir ve etimolojiyi “*Sözlerin ses, biçim, yapı ve anlam tarihleri üzerine yapılan dil çalışması*” şeklinde tanımlar (2019, s. 755).

Bütün bu tanımlamalar dikkate alındığında etimoloji bilimi “*Bir kelimenin hangi dile ait olduğunu, ilk olarak hangi kaynaktan kayıt altına alındığını ses, şekil ve anlam bakımından geçirdiği değişim ve gelişim sürecini tanımlayan dil bilimi dalı*” şeklinde tanımlanabilir.

Tarihî Gelişimi

Etimolojinin tarihî gelişimi, genellikle antik dönem, orta dönem ve modern dönem olmak

mensup diğer dillerle ilgili birtakım araştırmalar yapmıştır (Ekizoğlu, 2019, s. 296).

Etimolojiyi bir terim olarak ilk kez Halikarnaslı Dionysius kullanmış; Herakleitos ve Demokritos, kelimelerin kökeni ve kavramla anlam arasındaki ilişkilerine dair görüşlerini ortaya koymuştur. Eflatun diyaloglardan oluşan “Kratylos” adlı eserinde kelimeler arasında anlam bakımından ilişkiler kurar; Hermogenes, Sokrates ve Kratylos konuşturulur, kelimelerin kökenleri konusunda tartışılır. MÖ 4. yüzyılda yaşamış Yunan şair Pinhan ilginç etimolojik açıklamalarda bulunur. Yine Yunan filozof Plutarch, hayali benzetmelere dayandırdığı etimolojiler öne sürer. 7. yüzyılda yaşamış “Antik Yunan’ın son filozofu” olarak ifade edilen Sevilla İsidoros’un *Etymologiae* eseri, 16. yüzyıla değin önemli bir etimolojik kaynak olarak kullanılır. İlk etimoloji araştırmaları MÖ 5. yüzyıla kadar gider ancak etimoloji biliminin bilimsel bir disipline dönüşmesi uzun zaman almıştır. Panini, Katyayana, Patañjali, Yaska gibi Sanskrit dilbilimciler tarihî etimoloji çalışmalarının önemli isimleridir. Bu isimler, konuşma ve sesin kutsal; kelimelerin yaratıcının gizemlerini barındırdığı inancının çok etkin olduğu Eski Hint kültüründe “Nirutka” olarak adlandırdıkları kelime etimolojisi üzerine geniş kapsamlı çalışmalar yapmıştır.

Etimolojinin bilimsel bir disiplin haline gelmesinde Eski Yunanlar ve Hintliler çok etkili olmuştur. Eski Yunanlar etimoloji ile kelimelerin asıllarının ne olduğunu sorgularken Hintliler eski metinlerin doğru anlaşılmasını sağlayan kelimelerin gramatikal özelliklerinin ortaya konulmasında etimolojiden faydalanarak söz konusu alanın bir bilim dalı olarak kabul görmesine büyük katkıda bulunmuşlardır. Kökenbilimin bilimsel kimlik kazanma sürecinde 19.yüzyılda yapılan karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmaları büyük önem arz eder (Germen dilleri için Bopp, Grimm, Zeuss; Roman dilleri için Raynouard ve Diez)¹. Bu çalışmalarla söz konusu dillerde sesi temel alan (sesçil) evrim yasaları belirlendiğinden incelenen kelimeleri belgeleme ya da varsayımsal köküne adım adım yaklaşma imkânı doğmuştur. 20. yüzyılın başında, yeni gramercilerin geleneği doğrultusunda kökeni sesi temel alan (sesçil) yasalara dayanarak bulmak isteyenlerle köken araştırmasına anlam bilimi katmak isteyenler arasında ateşli bir tartışma başlar; biçimlerin ve anlamların, kullanım değişimlerinin toplumruhbilimsel nedenlerinin (tabular, köken yakıştırma olguları) belirlenmesi kökenbilimin alanına girer. Kelimeyi dilin bir parçası olduğu sürece yalıtılmış şekliyle değil, girebileceği tüm bağıntı dizgeleri içinde (türev ve anlam alanları, kullanımın coğrafi yayılımı vb.) ele alma ihtiyacı ortaya çıkar. Bu ihtiyaç, etimolojinin önemini daha da arttırarak bu alanın bilimsel bir disiplin haline gelmesi sürecini hızlandırır.

1782’de William Jones’in hazırladığı “*The Sanscrit Language*” adlı eseri Hint-Avrupa dil bilim çalışmalarının önemli adımlarından biridir. Etimolojik çalışmalarda ses bilgisinin kullanılması, etimolojinin kısa zamanda büyük ilerleme kat etmesini sağlamıştır. Kelimelerin ulaşılabilen kaynaklardaki en eski şekilleri, dilin farklı ağız ve lehçelerinde görülen değişiklikler, varsa farklı dillerde benzerlerinin tespiti, benzer öğelerle ilişkisi bilimsel ses kanunları ile ortaya konulabilmiştir (Kırbaç, 2006, s. 93).

Rekonstrüksiyon, karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında kullanılan yöntemler arasında ilk sırada gelir. Bu yöntemle dil evrensellerinden yararlanılarak varsayımsal tarihî dönemler ve ana diller belirlenmiştir (Öz Açık, 2017, s. 20). 1770 yılında Macar dilbilimci János Sajnovics karşılaştırmalı dilbilim çalışmaları ile Sami dilleri ve Macarca arasındaki ilişkiyi göstermeye çabalar. 1799’da Samuel Gyarmathi tarafından çalışma genişletilir.

19. yüzyılda Friedrich Nietzsche “*Ahlakın Soykütüğü Üzerine*” adlı eserinde bazı ahlaki değerlerin kültürel kökenleri olduğunu göstermek amacıyla iyi ve kötü gibi bazı kavramlara ilişkin anlam farklılaşmalarının zaman içinde nasıl değiştiğini, hangi değere göre neyi ifade ettiğini göstermek için etimolojiden yararlanır. Friedrich Nietzsche’nin yaklaşımı zamanla daha

getirilmiştir (Hancıoğlu, 2006, s. 5). Ülkemizdeki ilk etimolojik sözlük ise Bedros Keresteciyan tarafından yazılan “*Dictionnaire Etymologique de la Langue Turque*” (London 1912) adlı eserdir.

Cumhuriyetten sonra başlayan “özleşme” çabaları da ülkemizde etimolojinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Türkçedeki yabancı kelimeler yerine Türkçe kelimeler önermiş, bu kelimelerin kökenlerinin araştırılmasıyla başlayan araştırmalar etimoloji alanında yeni araştırma ve çalışmalara kapı aralamıştır. 26 Eylül 1932’de toplanan 1. Türk Dil Kurultayında dil çalışmalarının amaçlarının belirlendiği bir program hazırlanır ve belirlenen programın amaçlarını gerçekleştirmek üzere söz derleme çalışmaları neticesinde 153.504 fiş toplanır, “*Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*” adlı bir sözlük hazırlanır. Sözlükte kelimelerin etimolojilerinin araştırılmaması bir eksiklik olarak değerlendirilir. Türkçenin sadeleşmesi üzerine çalışma yapılırken etimoloji biliminden yararlanılması gerektiği, yabancı kelimelere karşı verilen mücadelede etimolojiden yararlanılmadığı takdirde yabancı bir kelime dilimizden çıkarılmak istenirken bir başka yabancı kelimenin gireceği fikirleri ön plana çıkar (Eren, 1984, s. 395). Bunun üzerine etimoloji çalışmalarına ağırlık verilir.

Cumhuriyet döneminde yapılan etimoloji çalışmaları arasında üniversitelerde yürütülen yüksek lisans ve doktora tezleri de önemli yer tutar.

Etimoloji Biliminin Kapsamı

Etimolojinin esas alanı, kelimelerin köken bilgisine ulaşmak, dilde kullanılan unsurların tarihî gelişim ve değişim sürecini tespit etmek, inceleme konusu dil ile etkileşimde olan dillerin ilişkisiyle bu diller arasındaki kelime alışverişini mercek altına almaktır. Köken bilgisinin yanı sıra dilde kullanılan yabancı kelimeleri belirlemek, dili geliştirmek ve özleştirmek gibi konular da dolaylı da olsa etimolojinin ilgi alanına girmektedir. Günay Karaağaç, etimoloji biliminin kapsadığı konuların aşağıdaki sorulara verilecek cevaplarla çerçevelenmiş olacağını söyler:

1. Diller nerede ve nasıl doğdu?
2. Diller niçin doğdu?
3. Diller arasındaki benzerlik ve farklılıklar ne şekilde yorumlanmalıdır?
4. Diller arasındaki şekil, ses, anlam benzerlik ve farklılıklarının mevcut durumu ve kaynağı nedir?
5. Dillerde anlam ile kavramları adlandırma hangi şekilde gerçekleşir? Tespiti için gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki değerlendirilmelidir.
6. Kelimelerin anlamları ve kökenlerine dair fikirler hangi yöntemlerle yürütülecektir? (2019, s. 757)

Hemen her dilde kökeni ve anlamı tam olarak tespit edilememiş kelimeler vardır. Bu kelimelerin köken ve anlamlarını tespit etmek ancak etimoloji ile mümkündür. Toplumların yaşam tarzı, millet olma bilincini oluşturan değer yargıları, tarihî geçmişleri, gelişmişlik seviyeleri gibi toplumu toplum yapan tüm değerlerini taşıyan, onları gelecek nesillere ulaştıran, bir bakıma ulusların kimliğini oluşturan bütün unsurlarını ifade eden, söz dağarcıkları dolayısıyla dil varlıklarıdır. Bu alanlara ışık tutması yönüyle ulusal bir nitelik taşıyan etimoloji bilimi, toplumların birbirleri ile olan ilişkilerine dair ipuçları sunması yönüyle de uluslararası nitelikler taşır.

Toplum yaşamında, kavramları ifade eden isimler ile kelimelere yüklenen anlamlar ulusların düşünme şekilleriyle doğrudan ilintilidir. Etimolojik araştırmalar neticesinde doğru veriler elde edilebilmesi için toplumların düşünce dünyaları hakkında doğru fikir sahibi olmak gerekir. Dilbilimin en eski çalışma alanlarından biri olan etimoloji bilimi, toplumun kendi içinde ve diğer toplumlarla olan iletişimde kullanılan kelimelerin kökenlerini konu edinmiştir. Etimoloji bilimi, konusu kelimelerin bilinen yahut tahmin yürütülebilen en eski şekillerine ulaşmak amacıyla çalışmalarını yürütmüş, bilinen aşamalarda kelimelerin kökenlerini ve tarihî gelişim süreçlerini delilleriyle ortaya koymuş, tahmin yürütülen aşamalarda ise biçim ile anlam arasında bir kurgu oluşturup bu kurgulamayla kelimelerin şekil ve anlam değişiklikleriyle ilgili birtakım tahminler öne sürmüştür. Bu yönüyle toplumun kültürü ve yaşam tarzı da etimoloji biliminin kapsamına girer.

Etimoloji Biliminin Amaçları

Etimolojinin tarihî gelişim süreci incelendi

izlemekten öte, bir toplumun geçmişi ile bilgi ilişkisini belirleyip dil aracılığıyla o toplumun dil ve düşünce dünyasının haritasını çıkarmaktır. Nitekim insanın yeni bilgilere ulaşması, bilgi birikiminin kaynağı olan eski bilgilerden geçmektedir. Yeni bilgiler ile eski bilgilerin arasında ilişki kurularak oluşturulan dil ve düşünce haritası, elde edilen yeni bilgilerin hangi eski bilgilerle ilişkilendirildiğini, dili konuşan halkın dil içi dünya görüşünü bulmakta önemli rol oynar. Böylece bu bilgi, o dili konuşan toplumun psikolojisinin açık bir şekilde ortaya çıkarılmasını sağlar (2008, s. 113).

Dilde kullanılan kelimelerin kökenlerini, tarihî gelişim ve değişim sürecini artzamanlı ve eşzamanlı yaklaşımlarla ele alan etimoloji biliminin temel amacı, bir dilin söz varlığı hazinesini oluşturan kelimelerin hangi köklerden ne şekilde türediğini araştırmak, en eski şekillerini ve kullanılışlarını belirlemek, ses, şekil bilgisi kurallarını ortaya koymak, tarihî gelişim ve değişim süreçleri ile coğrafi yayılımlarını tespit etmek; bir dile ait kelimelerin farklı dillerdeki benzerlerini, varsa akrabalıklarını bulmak, bir dildeki alıntı kelimeleri tespit ve tasnif etmektir. Böylece hangi kelimenin kökeninin ne olduğu, hangi dile ait olduğu, tarihî süreçte geçirdiği gelişim ve değişimlerin ne şekilde olduğu, bir dönemde yaşamış fakat artık yaşamayan ölü dillere ait kelimeler ile dilde yaşayan yabancı kelimelerin tespiti ve dillerin tarihi ile ilgili bilgiler etimoloji bilimi ile elde edilecektir. Bununla birlikte bu bilim dalı tarihî metinlerin doğru anlaşılabilmesi için de çok önemli bir kaynaktır.

Özetle esas amacı kelimelerin kökenini ve tarihî gelişim süreçlerini incelemek olan etimoloji bilimi, dil verileri yoluyla bir milletin dili ve edebiyatı, kültürü, tarihi, coğrafyası, psikolojisi ve sosyolojisi kısacası bütün yaşam tarzı ile ilgili bilgiye ulaşılmasını kolaylaştıran bir bilim dalıdır. Bu sebeple gelişmiş toplumlar, söz konusu bilimin hizmetlerinden azami derecede yararlanmak maksadıyla etimolojik çalışmalara çok önem verir, bu bilim kapsamında yapılan çalışmalarla elde edilen bilgileri refah düzeyini arttırmada kullanır.

Etimoloji Biliminin İlkeleri

Bilimsel bir zemine oturtulmuş bütün çalışma alanlarının belirli ilkeleri, kuralları olduğu gibi dil biliminin ana çalışma alanlarından biri olan etimoloji biliminin de “yasa”sı olarak ifade edilen birtakım kuralları vardır. Çağdaş etimoloji, temel ilkeleri 19. yüzyılda ortaya konulmuş tarihî ve karşılaştırmalı dilbilimin bulgularını ölçüt alır. Bu bulgular çerçevesinde Max Müller, Marek Stachowski gibi isimlerin görüşleri yanında “Encyclopedia Britannica”da yer alan birtakım görüşler mevcuttur.

Söz konusu görüşlerin ışığında etimoloji biliminin ilkeleri şöyle sıralanabilir:

1. Araştırmaya konu kelimenin ulaşılabilen en eski biçimi belirlenmelidir.
2. Kelimenin zamanla geçirdiği değişim ve farklılaşmalar sebepleriyle birlikte ortaya konulmalıdır.
3. Yazımın telaffuza oranla daha muhafazakâr olduğu dikkate alınarak kelimelerin yazım ve telaffuzları ayrı ayrı değerlendirilmelidir.
4. Kelimenin hem tespit edilen ilk şekli hem mevcut şekli ile benzer biçimlerinin aynı yahut farklı dillerdeki örnekleri bir araya getirilmelidir.
5. Benzer biçimdeki kelimeler anlambilim ve biçimbilim ilkeleri ile değerlendirilmelidir.
6. Kelimelerin benzer biçimlerinin tespit edildiği diller arasındaki akrabalık, komşuluk ya da ticari, sosyal, dinî vb. ilişkiler ortaya konulmalı varsa tesadüfî benzerlikler belirtilmelidir.
7. Bilimsel bir zemine oturtulmayan etimolojik açıklamaların geçersiz olabileceği gibi bir halk etimolojisi ya da algısal etimoloji örneği olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.
8. Mevcut değişimlerden yola çıkılarak kelimenin gelecekte alabileceği muhtemel şekiller konusunda fikir yürütülebilmelidir.
9. Kelimelerin etimolojik açıklamaları yapılırken ulaşılan sonuçların etimoloji biliminin diğer disiplinlerle ilişkisine dair çıkarımlarda bulunmak adına birer dayanak olduğu dikkate alınmalıdır.
10. Kesin delillere dayanmayan etimolojik açıklamaların zamanla elde edilen yeni verilerle değişebileceği her zaman göz önünde bulundurulmalı ve bu tür kelimelerin etimolojisi araştırılmaya devam edilmelidir.

biri de inceleme konusu kelimenin ait olduğu dilin tarih boyunca kullandığı alfabeleri tanımak, bu alfabelerle oluşturulan yazı sistemini iyi bilmektir.

Bugün yaşamını sürdüren her dil, tarih boyunca farklı coğrafyalara yayılmış ve birbirinden farklı dillerle etkileşim halinde olmuştur. Bu sebeple bir kelimenin kökenini ve tarihî gelişim sürecini incelerken o kelimenin ait olduğu dilin lehçelerinin, şivelerinin ve ağızlarının bilgisine sahip olmanın yanı sıra o dilin tarihî süreçte etkileşimde bulunduğu diller hakkında da bilgi sahibi olmak gerekir. Aksi takdirde bu çalışmalardan sağlıklı sonuçlar elde edilemez. Söz gelimi, Türkçe bir kelimenin kökenini ve tarihî gelişim sürecini incelerken Türkçenin tarihî lehçeleri ile bugün farklı coğrafyalara yayılan kollarından faydalanmak bir zorunluluktur (Uçar, 2020, s. 23). Kelime ve eklerin en eski şekillerinden bugüne kadar aldıkları yolu takip edebilmek için Yakut ve Çuvaş Türkçelerinden başlayarak bütün tarihî ve çağdaş kolları titizlikle incelenmeli, etimolojisi yapılan kelimelerin bu lehçe, şivelerdeki izleri sürülmelidir. Ayrıca Türkçenin tarihî dönemlerinde etkileşimde bulunduğu Korece, Japonca, Çince, Tibetçe, Moğolca, Mançuca, Tunguzca ve Soğdca gibi çevre dillerin kaynaklarını, özelliklerini ve birbirleriyle ilişkilerini iyi bilmek gerekir. Aksi takdirde Tibetçe kökenli bir kelime olan “torçi” kelimesiyle Türkçe “ağcı, tuzakçı” anlamına gelen “tor-çı” kelimesi karıştırılır. Türkiye Türkçesinde etimoloji incelemelerini doğru yapabilmek için Rumca, Arapça, Farsça, Ermenice, Bulgarca, Arnavutça, Romence, Hırvatça, İtalyanca ve Latince gibi dillerin özelliklerini de iyi bilmek gerekir. Yalnızca yüzeysel benzerliklerden yola çıkarak bir netice elde etmeye çalışmak, kökünde bulunmayan anlamı kelimedede aramak, yanıltıcı sonuçlara yol açabilecek büyük bir hatadır (Sertkaya, 2018, s. 15).

Etimolojide önemli olan hususlardan biri de etimolojiyi yapan kişinin niteliğidir. Zira etimolog, etimolojinin öznesi olup onu icra eden, gerçekleştiren bir bakıma etimolojiyi var eden unsurdur. Bu sebeple bir etimoloğun mesleğinin gerektirdiği donanımına sahip olması, en azından birkaç dil bilmesi gerekir. Etimoloğun bildiği dillerde kendini ifade edebilmesi yetmez aynı zamanda bildiği dillerde üretme, düşünme kabiliyeti olmalı, kendine bir düşünsel alan oluşturabilmelidir.

Bir kelimenin etimolojisi, bunu yapan kişiye göre değişiklik gösterebilir. Bazı araştırmacılara göre etimoloji, kelimenin en eski şeklini göstermekten veya bu kelimenin hangi dilden alındığını tespit etmekten ibarettir. Buna göre Türkçe “sokak” kelimesi, Arapça “zuqqaq” kelimesinden; Türkçe “iyi” kelimesi, Eski Türkçedeki “edgü” kelimesinden gelir. Bazıları için etimoloji bundan ibarettir. Bu görüş yanlış olmasa da eksiktir. Burada sadece kaynak dil ve kaynak dildeki şekil ile dildeki en eski şekil gösterilmiştir. Bazı araştırmacılara göre ise etimoloji, bir kelimenin ait olduğu dili, o dildeki şeklini veya en eski şeklini göstermekten ibaret değildir. Etimoloji, kelimeyi oluşturan yapım ekleri ve kelimenin götürülebildiği, yapılarına ayrılabilirdiği en küçük birimlerine varıncaya kadar bütün ayrıntılarıyla ortaya konulmasıdır (Ölmez, 2019, s. 122).

Dil birimleri üzerinde çalışmalar sürdürürken anlam alanı prensibine dayanma, bir dilin özellikle kelime hazinesini araştırma bazen de kelimelerin kökünü daha açık ve kesin olarak belirleme bakımından çok önemli bir yöntemdir (Siddikov, 2010, s. 152). Etimolojik incelemeler yapılırken eklerin ya da kelimelerin yapılarının geçirdiği sürece dair araştırmaların ağız verileri üzerinden ilerlemesi sürece katkı sağlayabilir. Bilinmeyen yahut tartışmalı olan dil yapıları ağız verileri sayesinde çözüme kavuşturulabilir (Karahana, 2012, s. 10). Etimoloji araştırmalarında yarar sağlayacak, değerlendirilmesi gereken bir başka nokta da metatez olayıdır. Kelime içindeki komşu ya da uzak seslerin yer değiştirmesi olarak tanımlanan metatez, söyleyişi kolaylaştırma yönünde bir ses değişikliğine yol açar ve söz konusu değişiklik

g) Vurgu

Anlam Yöntemi: Bu yöntemle dilin anlam örgüsü ya da dil içi dünya görüşü ortaya konulmak üzere eski-yeni bilgi ilişkisini ortaya koymak hedeflenir. Bu yöntemle göre kelimenin anlamını, anlam bakımından değişimini ve gelişmesini hem tarihsel yönüyle hem de akraba dillerdeki kelimenin anlamlarıyla karşılaştırarak incelemek etimoloji araştırmalarının ilk koşuludur. Etimoloji çalışmalarının amacı diller arasındaki ortak ses değişimlerinin izini sürmek değil, dil topluluklarının bilgi ilişkilerini yansıtan asıl ve bağlı biçim birimlerin ilişkilerine dayanarak dilin anlam örgüsünü, dil içi dünya görüşünü ortaya çıkarmaktır.

Ses Yöntemi: Bu yöntemde kelimelerin kaynağına gidilirken ses kuralları ölçüt alınır, akraba dillerdeki ses benzerliklerinden yararlanılır. Fonetikte en uzun şekil, morfolojide en kısa kök, en eski kabul edilir.

İnsanların beden yapılarında önemli farklılıklar olmadığından dillerin ses yapılarında da önemli farklılıklar yoktur görüşü burada tekrar edilir. Dünyadaki tüm dillerde tespit edilebilmiş yaklaşık 70 ses vardır. Diller bu seslerden 20-30 tanesini anlam ayırıcı sesbirimi olarak kullanır.

Ses araştırmalarında art zamanlı ve farklı mekânlı karşılaştırmalarla eş zamanlı ve eş mekânlı karşılaştırmalar birlikte yürütülmelidir. Seslerde görülen değişimler bu şekilde daha açık görülebilir.

Etimolojide farklı dillere verilmiş kelimelerden faydalanılmalıdır. Zira bu tür kelimeler, verildiği dilin kurallarına uyum sağlamamış, özgün haliyle kullanılıyor ve ait olduğu dildeki ses ve şekil özelliklerini muhafaza ediyor olabilir. Bu tür kelimeler dilin içyapı değişikliklerinin dışında kalarak alıntı kelimeler gibi ses ve anlamlarıyla çok uzak noktalara taşınabilmelerinin yanı sıra asıl ve bağlı biçimbirimlerinin daha eski ya da yazı dilinin dışında kalmış biçimlerini saklıyor olabilir. Ayrıca ses değişimlerinin daima düzenli olmayacağı göz önünde bulundurularak etimolojide farklı alfabelerde yazılmış metinler değerlendirilmeli ve kelimelerin kardeş diller ve lehçelerdeki ses yapılarından yararlanılmalıdır.

Biçim Yöntemi: Kelimelerin biçimbirim bilgisinin dilin tarihi gelişim süreci içerisinde değişmiş olma ihtimali vardır. Bu yöntem, kelimenin kökenine ulaşmak istendiğinde kelimenin yapısındaki biçim farklılaşmalarına dikkat etmek gerektiğinden yola çıkar. Bu sebeple benzeyen birimler arasındaki eş seslilik, çok anlamlılık gibi ilgiler belirlenmeli, bu ilgilere seslere değil, anlamlara tutunulmalıdır.

Dil Dışı Alanlardan Yardım Alma Yöntemi: Etimoloji bilimi araştırmacıları bazı kelimelerin kökenine ulaşmaya çalışırken tarih, coğrafya, etnografya, arkeoloji, folklor gibi bilim verilerinden de yararlanmalıdır (Karaağaç, 2019, ss. 758-766).

Etimoloji biliminin dile hizmet edebilmesi için bu yöntem ve tekniklerle beraber bugüne kadar etimolojik çalışmalarda başarılı bir şekilde uygulanıp verimli sonuçlar alınmış yöntem ve tekniklerin geliştirilerek yeni çalışmalarda uygulanması gerekir. Aksi takdirde bu çalışmalardan hedeflenen verim elde edilemez.

Halk Etimolojisi

Toplumun yeni karşılaştığı terim ve kelimeleri bilimsel yaklaşımla açıklayıp dil hafızasına almak yerine dil muhayyilesinde yer alan benzerlikten yola çıkarak açıklaması, “halk etimolojisi” kavramını ortaya çıkarmıştır. İlk olarak Almanlar tarafından ortaya atılan “halk etimolojisi” terimi doğal olarak Almanca “volks-etymologie” olarak ifade edilmiştir. İngilizcede “folk etymology” Lehçede “etymologicaludowa” Fransızcada “étymologie populaire” şeklinde karşılık bulan bu terim, Türkiye Türkçesinde “halk etimolojisi” terimiyle karşılanmıştır. Türkiye Türkçesinde söz konusu terim adının dışında “vulgar etimoloji”, “popüler etimoloji”, “yanlış etimoloji” “yerlileştirme” gibi isimler ile de anılmıştır (Demirci, 2017, s. 156).

Kimi kaynaklarda halk etimolojisi terimini ilk kullanan kişinin W. Goethe (Stachowski

bu durum, söz konusu eserde “köken yakıştırma” olarak ifade edilir (2001, s. 249). Bunların dışında A. Gerhard Augst, Henning Bergenholtz, Erkki Miettinen, Heike Olschansky, Sara Garnes, Erwin Mayer, Witold Cienkowski, Wilhelm Wundt, M. Kluge, F. Lenkova gibi isimler de Batı’da halk etimolojisi alanında önemli çalışmalar yapmışlardır.

Etimoloji alanında önemli aşamalar kat eden Arap dilciler halk etimolojisini bir iştikak yolu olarak değerlendirmediklerinden bu alan için “lahn, galat, vehm, tevehhüm, gaflet, tekellüf, tashîf” gibi olumsuz içerikli terim adları kullanmışlardır. Ancak etimoloji alanında yaptıkları bazı hatalar kimi etimolojik çalışmalarının halk etimolojisi olarak nitelenmesine sebep olmuştur.

Halk etimolojisi diğer tüm dillerde olduğu gibi Türkçede de etkili olmuştur. Türkçede bazı tarihî ve edebî metinlerde, sözlüklerde, yer adları alanında yapılmış araştırma ve incelemelerde seyahatnamelerde, destan ve halk hikâyelerinde halk etimolojisi örneklerine rastlansa da ülkemizde bu alandaki düzenli çalışmaların başlangıcı yakın zamanlıdır. Türkçe için halk etimolojisinin ilk örneklerine *Dîvânu Lugâtî’t-Türk*’te rastlanır. *Dîvânu Lugâtî’t-Türk*’ten sonra Evliya Çelebi’nin *Seyahatname*’si, yer adları konusunda halk etimolojisi örneklerinin yer aldığı en eski eserdir. Çağdaş dönemde bu alanda yapılmış çalışmalara, Doğan Aksan’ın “*Genel Dil Bilimi Yönünden Halk Etimolojisi ve Türkçedeki Örnekleri*” adlı eseri; Zeynep Korkmaz’ın “*Halk Etimolojisi ve Folklor*” adlı eseri; Fatih Kemik’in “*Evliya Çelebi Seyahatnamesi’ndeki Halk Etimolojisi Örnekleri Üzerine*” adlı çalışması; Herman Feodor Kvergiç’in Atatürk’e gönderdiği “*La Psychologie de Quelques Elements des Langues Turques (Türk Dillerindeki Bazı Ögelerin Psikolojisi)*” adlı eseri örnek verilebilir.

Halk etimolojisi, çağdaş bilimsel etimoloji için esas alınacak bir alan değildir ancak toplumların kelimeleri özümsemesinde, benimseyerek dil hafızasına almasında belirleyici olan onların etimolojik bilinci olduğuna göre etimoloji biliminin ulaştığı sonuçların doğru değerlendirilebilmesi için göz ardı edilmemesi gereken bir alandır.

Algısal Etimoloji

Bilimsel etimoloji ve halk etimolojisinin yanında sözü edilmesi gereken bir başka kavram “algısal etimoloji”dir. Henüz yeni bir etimoloji türü olan algısal etimoloji terimini Marek Stachowski ilk kez 2021 tarihli bir çalışmada kullanırken bu etimoloji türü ile ilgili görüşlerini 2022’de *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis* 139’da yayımlanan “*Perceptual Etymology A Social Aspect Of Etymological Research*” adlı makalesinde açıklar. 1980 ve 1990’larda bir hız kazanan “algısal etimoloji”nin kökeni 1930’larda kullanılan bir terim olan “algısal diyalektoloji” ile aynı doğrultudadır. Algısal diyalektolojideki sorun lehçelerin, diyalektlerin çeşitliliğinin filologlarca nasıl algılandığıdır. Algısal etimolojide de sorun benzerdir. “Neden bazı kelimeler için uzmanı olmayanlar tarafından, profesyonel etimologlarca söylenenin dışında farklı dillere aitmiş gibi algılanıyor?” sorusuna cevap arar. Burada genetik sınıflandırma ile sosyal algı arasındaki boşluk etkindir. Söz gelimi, Sovyetler kelimesi, Sovyetler Birliği döneminde etnik olarak farklı olsalar da o kültürün taşıyıcıları, temsilcileri için kullanılmıştır. Fakat günümüzde Sovyetler Birliği ortadan kalkmasına rağmen bu insanlar için hâlâ “Sovyet” ifadesi kullanılır. Algısal etimolojide kelimenin kökeni dilbilimsel yorumdan çok antropolojik bir yaklaşımla değerlendirilir. Kelimenin olası tam görüntüsüne ulaşılması için etimoloji anlayışının farklı yönlerinin nasıl birleştirileceğini göstermeye çabalar. Etimolog olmayanların kelimenin kaynağını belirlerken kelimenin aldığı uzun yolu dikkate almaksızın bir kelimeye bağladıklarını söyler. Söz gelimi, Almanca “chic, elegant (şık, zarif)” kelimeleri, 19. yüzyılda Fransa’dan ödünç alın

ss. 61-66).

Etimoloji Biliminin Diğer Disiplinlerle İlişkisi

Yeryüzünün farklı yerlerinde yaşayan insan toplulukları tarih boyunca savaşarak, ticaret yaparak, komşuluk ve dostluk bağları kurarak birbirleriyle ilgilenmişlerdir. Farklı yollarla kurulan bu temaslar neticesinde bu toplulukların dilleri arasında da etkilenmeler, çeşitli alışverişler olmuştur. Genel dilbilim, bir dilin yahut dil grubunun tüm belirtilerini kendi içinde ya da diğer dillerle mukayese eden müstakil bir bilim dalıdır. Bu sebeple birçok bilimle yakın bağı vardır. Güncel teknik ilerlemelerle bu bağlar artmış ve genel dilbiliminde bir dilin başka bir dilin etkisinde kalmadan yaşayamayacağı düşüncesi kabul görmüştür (Aksan, 1962, s. 207). Kelimelerin tarihini incelerken insanlık tarihini de aydınlatan etimoloji bilimi, verilerine ulaşırken ve ulaştığı bilimsel neticelerle tarih, kültür, coğrafya, sosyoloji, folklor gibi birçok bilim dalına temas eder.

Etimoloji-Tarih İlişkisi

Etimoloji biliminde kelimelerin kökenlerine dair araştırma yapılırken kelimenin ilk olarak hangi kaynakta tespit edildiğinin belirlenmesinden, araştırmanın yapıldığı güne değin ses, yapı ve anlam olarak geçirdiği değişiklikler ortaya konulurken tarih bilimi ile kelimenin izi sürülür. Milletlerin tarihi, birden fazla dilde kullanıldığı görülen kelimenin hangi dilin yapı, anlam özelliklerine uyduğunun belirlenebilmesi çalışmalarında etimoloji bilimine yol gösterici olacaktır. Etimolojik araştırmalar ile ülkelerin tarihleri de bir nevi işlenmiş, irdelenmiş olur. Söz gelimi “İl-cân mektubu/ İl-cân-nâme” kelimelerinin etimolojilerinin irdelenmesi bizi ilk olarak Fatih Sultan Mehmet döneminde gayrimüslimler için düzenlenen “pasaport”lara götürür. Günümüzdeki pasaportlardan farklı olan bu belgeler yabancıların Osmanlı Devleti içinde seyahat ve ikamet etmeleri için düzenlenmiş ve en eski örnek Fatih’in veziriâzamı Mahmut Paşa tarafından Franco Bobaniç adında bir gayrimüslime, Osmanlı sınırları içinde huzur içinde yaşamasını sağlamak maksadıyla verilmiştir. İslam dünyasındaki ilk örneklerine Mısır’da rastlanılan ve “cevaz, sicill” denilen bu belgeye İlhanlılar “yarlıg” demiştir (Tekin, 2020, s. 17).

Kelimelerin göçü insanların göçüyle alakalı olabileceğinden etimoloji alanında çalışanların tarih ilminden haberdar olması gerekir (Demirci, 2017, s. 153). Ruşen Eşref Ünaydın; Atatürk ile ilgili anılarında Atatürk’ün, inkılapların ardından millette manevi çukurların oluşmasından kaygı duyduğunu ve bu düşünce ile Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumunu açtığını belirtir. Atatürk böylece bir yandan tarih çalışmalarının yapılmasını isterken diğer yandan da Türk dilinin bilimsel yöntemlerle incelenmesini ister (Yavuz, 1995, s. 198). Yapılan çalışmalarla Türk kavimlerinin medeniyetleri incelenir. Medeniyetleri incelenen Türk kavimlerinin dil hazineleri önemle üzerinde durulması gereken bir nokta olarak görülür. Medeniyetlere dair bütüncül değerlendirmelerin yapılabilmesi için dilleri de araştırılır.

Etimoloji-Kültür İlişkisi

Kültür; bir toplumun manevi özelliğini, duyuş ve düşünüş birliğini kuran gelenek halindeki her türlü yaşayış, düşünce ve sanat ürünlerinin bütünüdür. Dil ise akıl, düşünce ve duyu ile harmanlanmış, insanların ve toplumların yarattığı bir anlaşma vasıtasıdır. İnsanların toplum olarak yaşamaları nedeniyle dil sosyal bir varlık olarak karşımıza çıkar. Dil ile toplumların yaşam biçimini ifade eden kültür arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Aynı zamanda dil, toplumlara şekil veren bir unsurdur. İngiliz filozof Bacon akli dilin yönettiğini ifade eder. Dilbilimci W. von Humboldt’a göre bir milletin dili onun ruhudur; ruhu da dildir. Bir milletin ruhu en iyi dilinde tespit edilebilir. Bu nedenle bir milletin manevi gücü, o gücün en iyi açıklayıcısı dilde araştırılmalıdır (Korkmaz, 2023, s. 652). Dil ve kültür arasındaki ilişki, dilin millet

ilgili kavramlar yer alır. İslamiyet'in kabulünden ve Oğuz Türklerinin Anadolu'ya yerleşmesinden sonra Anadolu bölgesinin yaşayış şartlarına uyum sağlama etkisi dilde de kendini gösterir. Söz gelimi, Divan Edebiyatına "Çiçek Edebiyatı" denmesi Anadolu'daki yerleşik hayat ve tarıma bağlı kültürel düzenin dile yansımadır (Korkmaz, 2023, s. 949). Uygur Türkleri çeşitli kavimlerle ilişkilerinin sonunda Budizm, Maniheizm, Brahmanizm, Nesturilik gibi dinlere intisap etmiştir. Bu dinlerin etkisine aracılık eden komşu kavimlerden kelimeler alınmıştır. Bu yolla Uygur Türkçesine Sanskrit, Çin, Tibet, Soğd ve Tohar dillerinden din, felsefe, tıp, astronomi gibi alanlarla ilgili epey kelime geçmiştir. Uygurlar bu yabancı kelimelere karşı gerekli duyarlılığı göstermiş, ya onları ses değişikliğine uğratarak Türkçeleştirip birer alıntı kelimeye dönüştürmüş ya da onlara Türkçe karşılıklar vermiştir.

Türklerin İslamiyet'i kabul edişinden sonraki yıllarda da bu durum devam etmiş, *Kutadgu Bilig*'de İslami terimlere genellikle Türkçe karşılıklar verilmiştir. Söz gelimi, Köktürklerin gök tanrısı anlamındaki "Tengri" kelimesi, Müslümanlıktaki "Allah" kelimesini karşılar ve onun yerini almıştır. Türklerin Anadolu ve Rumeli'yi yurt edinmelerinden sonra da Anadolu coğrafyasının yaşam biçimi dilde etkisini göstermiştir. 11-13. yüzyıllar arasındaki sürekli göçler ile Anadolu'ya yerleşen Türk boyları yeni yurtlarında Anadolu'nun eski sakinleri ile yan yana ve iç içe yaşamanın getirdiği bir sosyal karışma ve kaynaşmaya uğramışlardır. Bu kaynaşma karşılıklı bir kültürel etkileşimi getirmiş ve kelime alışverişine yol açmıştır. Genellikle Yunanca, Ermenice, İtalyanca, Slavca ve Rumence gibi Hint- Avrupa dilleri ile Macarcadan geçen kelimeler tür itibarıyla tarım aletleri, bitki, sebze, meyve ve çiçek adları ile ticaret, denizcilik, balıkçılık, yemek kültürü, çeşitli gelenek görenek, idari ve mali konularla ilgilidir. Bu kelimelerin büyük çoğunluğu Türkçenin yapı özelliklerine uyarlanarak aktarılmış ve Türkçenin kelime hazinesini genişletmiştir. Günümüzde bunlardan bazılarının yabancı kökenli oldukları neredeyse fark edilmez: *aba, bez, çerez, bezelye, dirgen, kiraz, üvendire, palamut, peçe, vişne* gibi.

Etimoloji araştırmaları toplumların kültürel geçmişlerini zaman ve yer açısından da aydınlatır. Moğollar, Tibetçeden yaptıkları çevirilerde Uygur Türkçesine ait kelimelere yer verirler. Etimoloji araştırmalarında bu durumun anlaşılır kılınması için Moğolların kültür tarihine göz atmak gerekir. Moğollarda Cengiz Han'ın din adamlarına gösterdiği hoşgöründen yararlanan Uygur rahipleri devlet kademesinde yer edinir, Burkan dinini yaymak için bu dinin ilkelerini Moğol dilinde anlatırlar. Sözlü yolla Uygur Türkçesinin dinî terimleri Moğolcada yer edinir. Daha sonra Uygur rahipleri tarafından Burkan dinine ait metinler Moğolcaya çevrilirken Uygur Türkçesi asıllı kelimeler Moğolların yazı diline girmiş olur. Bir başka örnek olarak "ilig" kelimesi gösterilebilir. Hükümdar anlamındaki bu kelimenin 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar geçtiği tek İslami kaynak *Kutadgu Bilig*'dir, kelime 800'den fazla kez kullanılır. Moğollarla birlikte Farsça, Arapça kitaplarda, bunlardan sonra Çağatay Türkçesinde görülür, Anadolu'da Oğuz dil sahasında hiç kullanılmaz. Bu bilgiler neticesinde Yusuf Has Hacib'in kendisinden sonra Moğolcaya kadar kullanılmayacak "ilig" kelimesini bu kadar benimsemiş oluşu onun Burkan ve Manici kültürlerle olan yakınlığına işaret eder. Ayrıca *Kutadgu Bilig*'de fark edilen Burkan dinine ait etkiler Yusuf Has Hacib yahut babasının ihtida etmiş Manici ya da Burkan Uygurlardan olabileceğini gösterir. "ilig" kelimesi üzerinden Yusuf Has Hacib ve Burkan dini arasında kurulan ilişkiyi destekleyen başka bir örnek olarak Yusuf Has Hacib'in faaliyet gösterdiği XI. yüzyılın ikinci yarısına ait, Yarkend'de bulunan ve Arapça kaleme alınmış mahkeme vesikalarının sonunda isim

dayanır. “Buz” kelimesi, “çok üşümek” anlamına gelen “bu-” fiilinden türemiştir. Aynı kökten “z” ile isim, “y” ile fiil yapılmış ve bu durum coğrafi koşulların, iklimin dil üzerindeki etkisine örnek oluşturmıştır (Akar, 2019, s. 69). Bir dilde kullanılan yabancı kökenli kelimelerin sayısı ile coğrafi yakınlığı doğru orantılıdır. Aynı coğrafyalarda yaşamış ya da yakın coğrafyalarda yaşamakta olan diller birbirinden daha fazla kelime alıp verir. Kelimelerin çokluğunun tespitinde tek belirleyici coğrafya olmasa da dilimizde Arapça ve Farsça kelimelerin çokluğunun bir nedeni de yakın coğrafyada bulunmamızdır. Dilimizdeki yabancı kökenli kelimeleri araştırırken bitki örtüsünün önemi üzerinde de durulmalıdır. Türklerin yaşadığı coğrafyalarda yetişmeyen bitkilerin adı Türkçe değildir. Bu durum, bazı hayvan türleri için de geçerlidir. Söz gelimi, Asya Türkçesinde “balina, uskumru, mısır, fasulye, portakal, kahve, çay, palamut, ispanak, marul, enginar, akasya, fil, timsah, gergedan, fındık” gibi bitki ve hayvan adları yoktur. Anadolu Türkçesinde de “fil, timsah, gergedan” gibi kelimeler bulunmaz. Kelimeler bir dilden alınırken yörenin yapısı etkili olur. Türkçedeki “tütün” kelimesinin, bitkisinin esas adı “tabacco”dur. Türkçedeki karşılığı “tütün”, Farsçadaki “duhan”dır fakat “tütün” kelimesi de “duhan” kelimesi gibi yanan bir nesneden çıkan “duman” demektir ve “tüt-” kelimesinden gelir. Ancak “tabacco”, dumanın değil, bir bitkinin adıdır. Anadolu’da yanan nesneden çıkan dumana “tütün” denir. Denilebilir ki kullanılan dil yöreye ilintilidir ve başka bir dilden alınan kelimeler yörenin imkânlarını, özelliklerini sunar (Eyüboğlu, 2020, s. XVI).

Coğrafi özellikler aynı zamanda dilin morfolojik yapısı üzerine etkisini gösterir. Sıcak iklimlerin yaşandığı memleketlerde ünlü harfler çok, ünsüz yığılması hemen hemen hiç yokken soğuk iklimlerin yaşandığı yerlerde ünsüz yığılması fazladır. Çünkü sıcak iklimlerin insanları sesleri telaffuz ederken soğuk iklimlerde yaşayan insanlara nispeten daha az enerji harcar. Söz gelimi, Kafkas ve İsviçre dilleri ünsüz açısından zengindir. Buna karşın sıcak bir ülke olan İtalya’da ünlü sesler çoktur (Üçok, 1947, s. 49). Bu sebeple etimolojik çalışmalarda küçük bir ayrıntının bile doğru sonuca ulaşmada etkin olacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Etimoloji-Sosyoloji İlişkisi

Bireyler ve toplumlar arasındaki iletişim, etkileşime dair çalışmalar yapan sosyoloji bilimi yine birey ve toplumların asli değerlerinden olan dilleri, dil malzemeleri ile de etkileşim halindedir. Toplumların düşünce dünyaları, yaşantılarını yorumlama yetileri, hangi ilkelerle hayatlarını idame ettirdikleri sosyoloji biliminin verileri ile elde edilir. Sosyolojinin bir alt disiplini olan “dil sosyolojisi” dilin toplum üzerindeki etkisini irdeler. Dil sosyolojisi (the sociology of language) kavramı, sosyodilbilim (sociolinguistics) ile yakından ilişki halinde olan edebiyat sosyolojisinde kullanılan kavramlardan biridir. Aaron V. Cicourel, Fritz Schütze, Torgny T. Segerstedt, Thomas Luckmann dil sosyolojisi alanında çalışmaları olan isimlerdendir.

Bazı kelimelerin tarihi süreçte geçirdiği değişim etimoloji bilimi ışığında incelendiğinde toplumun sosyolojisine dair bilgiler elde edilebilir. Söz gelimi, “kalkınma” kelimesinin etimolojik kökenine bakıldığında bu kelimenin Fransızca “çözülmek, açılmak” anlamındaki “developper” kelimesinden türediği görülür. 1756 yılına gelindiğinde kelimenin anlamı “bir şeyin ayrıntıları ile tam olarak ortaya çıkarılması”; 1796’da “bir şeyin kademeli olarak ortaya çıkarılması”; 1862’de (Darwin’in evrim teorisine dair çalışması 1859’da yayımlanır) evrim teorisindeki gelişimi belirtmek amacıyla kullanılır. 1902’den itibaren “ekonomik büyüme durumu” anlamını karşılar. Günümüzde kelime toplumun tüm bireyleri için ortak, yüksek

Türk folkloruna dair bilgiler de paylaşmıştır. “Tiki” kelimesi bunlardan biridir. Geceleri duyulan ses olarak tanımlanan “tiki” atalar kültürü ile alakalıdır. Kelimenin tanımının ardından ruhların hayatta iken yaşadıkları şehirlere yılda bir kez gelip toplandıkları, yöre halkını ziyaret ettikleri ve onların çıkardığı sesler olduğu belirtilir, sesi duyan kişinin de öleceğine inanılır. Çocuklara nazar değmesine engel olmak için safran ile yapılan “egit” adlı bir ilaç kullanılır. “Kumlak” kelimesi bir bitki adıdır. Sarmaşığa benzeyen bu bitki şarap yapımında kullanılır ve bir gemiye alınması durumunda geminin batacağına dair bir inanç vardır. Çizme yapımında kullanılan bir keçe türü olan “oyma”, kadınların keçi tüylerinden yaptıkları bir tür zülûf olan “öngik”, eritilmiş kurşun üstüne keçi kıllarının sarılması ile yapılmış bir nevi top olan “tepük”, buğdaydan yapılan “bekni”, “ağartgu”, “ugut” gibi içecekler tarımın ve hayvancılığın seyrine dair ipuçları verir (Kaya, 2002, ss. 46-48).

Halk etimolojisi çerçevesinde yapılan hikâyeleştirmeler de folklorun inceleme alanına girer. Söz gelimi, Hz. Musa “ağaç” ile “su” arasında bulunduğundan ona eski Mısır dilinde su anlamındaki “mû” ve ağaç manasındaki “sâ”dan yola çıkılarak “Mûsâ” adı verilir (Şimşek & Er, 2020, s. 1078).

Hegel’e göre dil “düşüncemizin gövdesidir, bedenidir” (Taşcı, 2010, s. 103). Bir halkı tanımlarken evvela o halkın dilinin incelenmesi, dilin bir bütünleştirici güç olarak karşımıza çıkmasındandır. Aynı anlayışla halk dilbilimi alanında yapılan çalışmalarda dilin belli toplumsal çevrelerce kendilerine has bir şekilde algılanıp yorumlanmasının tespiti ve yaratıcı, bütünleştirici gücünü kendi ortamında inceleme gayesi vardır (Zengin, 2020, s. 21). Etimoloji çalışmaları üzerinden folklor biliminin izlerinin sürülmesi de aynı doğrultuda bir çabanın neticesidir.

Sonuç

Etimoloji bilimi, bugüne kadar çeşitli şekillerde tanımlanmış olsa da dikkatle incelendiğinde bu tanımların aşağı yukarı benzer olduğu görülür. Bütün bu tanımlar dikkate alındığında etimoloji bilimi, “Bir kelimenin hangi dile ait olduğunu, ilk olarak hangi kaynaktan kayıt altına alındığını ses, şekil ve anlam bakımından geçirdiği değişim ve gelişim sürecini tanımlayarak inceleyen dil bilimi dalı” şeklinde tanımlanabilir.

Bir terim olarak kullanımı MÖ I. yüzyıla dayanan etimoloji, o günden günümüze kimi dönemde anlaşılmayan metinleri anlaşılır kılar, kimi dönemlerde kutsal kitapların iletilerini yorumlama gayesi ile yol alarak günümüze kadar gelmiştir. Etimoloji bilimi tüm bunları yaparken insanın gerçeğine ulaşmayı amaçlamıştır. Eflatun “Kratylos” adlı eserinde “adların doğruluğu” tartışması ile dil konusunda görüşler öne sürerek etimoloji yapmıştır. 19. yüzyılda Bopp, Grimm, Zeuss, Raynouard gibi araştırmacıların karşılaştırmalı dilbilim çalışmaları etimoloji bilimine önemli katkılar sunmuştur. “Karşılaştırmalı dilbilgisi” terimini ilk kez kullanan F. Schlegel, 1808 yılında yayımladığı kitabında kelimelerin dil yapılarının karşılaştırılması gerektiği görüşünü ortaya atmıştır. Schlegel’in kitabından etkilenen K. J. Windischmann, öğrencisi Franz Bopp’u, Sanskritçe öğrenmesi için Paris’e göndermiş, Sanskritçe, Yunanca, Latince, Farsça ve Germen dillerinin fiil çekimlerini karşılaştıran Bopp, çalışmasını 1816’da yayımlamış ve çalışması ile akraba dillerin salt ses denklikleri açısından değil, yapısal açıdan da karşılaştırılabileceğini ortaya koymuştur. Friedrich Nietzsche’nin de çalışmaları ile ilerleme kat eden etimoloji bilimi, Nietzsche’nin anlayışından etkilenen Jacques Derrida’nın da etkisi ile 20. yüzyılda gelişmeye devam etmiştir. 21. yüzyıla gelindiğinde Luciano Rocchi, Przemyslaw Debowski, Kenneth Shields, Robert Woodhouse, Marek Stachowski gibi isimlerin çalışmaları ile bilimsel bir disiplin haline gelen etimoloji bilimi çalışmalarının sayısı giderek artmıştır.

Ü

Etimoloji biliminin yasası olarak ifade edilebilecek ilkeleri, Max Müller “On the Principles of Etymology”de aşağı yukarı ortaya konmuştur. Burada ifade edilen ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

1. Aynı kelime farklı dillerde farklı şekilde karşımıza çıkabilir.
2. Aynı kelime aynı dilde farklı formlar alabilir.
3. Farklı kelimeler farklı dillerde aynı formu alabilir.
4. Farklı kelimeler aynı dilde aynı şekli alabilir

Bu ilkeler; Soy Ağacı Yöntemi, Anlam Yöntemi, Ses Yöntemi, Biçim Yöntemi, Dil Dışı Alanlardan Yardım Alma Yöntemi gibi yöntemlerle birleştiğinde etimoloji bilimi daha verimli sonuçlar elde edecektir.

Bilimsel etimolojinin esas alındığı araştırmalarda, insanların yeni karşılaştığı terim ve kelimeleri bilimsel yaklaşımla açıklayıp dil hafızasına almak yerine dil muhayyilesinde yer alan benzerlikten yola çıkarak açıklaması ile ortaya çıkan ve ilk olarak Almanlar tarafından ayrı bir disiplin olarak adı konulan “halk etimolojisi”nin de dikkate alınması gerekir. Etimoloji için bilimsel olmamakla beraber destekleyici olan bir alan olarak etimolojik çalışmaların ilerlemesine katkı sunabilir. Halk etimolojisinin yanı sıra kelimenin kökenini dilbilimsel yorumdan ziyade antropolojik bir yaklaşımla ele alan algısal etimoloji de etimolojik araştırmalarda dikkate alınmalıdır. Ülkemizde pek tanınmayan algısal etimoloji, çeşitli vesilelerle Marek Stachowski, Doğan Aksan, Günay Karaağaç, Zeynep Korkmaz, Kerim Demirci gibi araştırmacıların radarına girmiş, bu araştırmacılar tarafından dolayı da olsa hakkında birtakım bilgiler verilmiştir. Halk etimolojisine oranla henüz yeni olan “algısal etimoloji” kavramı da doğrudan olmasa da etimoloji bilimi için yol gösterici bir alan olarak kabul edilebilir.

Ortaya çıktığı tarih konusunda kesin bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte insanın yaşadığı çevre ile ilişkisini fark etmesinden itibaren var olduğu tahmin edilen etimoloji biliminin tarihî gelişimi; Antik Dönem, Orta Dönem ve Modern Dönem başlıkları ile kayıt altına alınmıştır. Genel dil biliminde bir dilin başka bir dilin etkisinde kalmadan yaşayamayacağı düşüncesi kabul görmüştür. Bu açıdan bakıldığında kelimelerin tarihini incelerken insanlık tarihini de aydınlatan etimoloji bilimi, verilerine ulaşırken ulaştığı bilimsel neticelerle tarih, kültür, folklor, coğrafya, sosyoloji gibi diğer bilim dallarına temas etmiştir. Bu temas, çok değişik örneklerle beslenerek günümüze kadar gelmiştir. Bu sebeple etimolojik çalışmalarda verim elde edebilmek için bu bilim dalının söz konusu bilim dallarıyla olan ilişkisi dikkate alınmalı, etimolojik iz sürümlerde bu bilim dallarının verilerinden de olabildiğince yararlanılmalıdır.

Sonuç olarak ülkemizde etimoloji biliminin daha iyi bilinmesi, tanınması, uygulanması ve bu bilim dalından daha verimli sonuçlar elde edilebilmesi için teorik yanı yanı ilkeleri, kapsamı, amacı, tarihî gelişimi, yöntemleri, teknikleri çok iyi bilinmelidir. Ayrıca halk etimolojisi, algısal etimoloji gibi yan disiplinleri ve tarih, kültür, folklor, coğrafya, sosyoloji gibi diğer bilimsel disiplinlerle ilişkisinin de çok iyi bilinmesi gerekir. Bu yönde yapılacak bilimsel yayınların desteklenmesi büyük önem arz etmektedir.

Etik Komite Onayı: Etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: [Bilge Kaplan Taş (BKT), Şahap Bulak (ŞB)]: Fikir- BKT; Tasarım- BKT; Denetleme- ŞB; Kaynaklar- BKT; Veri Toplama ve/veya İşleme BKT; Analiz ve/veya Yorum-ŞB; Literatür Tarama- BKT; Yazıyı Yazan-BKT-ŞB; Eleştirel İnceleme-ŞB

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval:

- Güner, G. (2006). Orhan Okay Armağanı: Türkiye’de Kelime Etimolojisi Üzerine Yayımlanan Makalelere Dair Bir Bibliyografya Denemesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 77-93.
- Hancıoğlu, A. (2006). *Mecmua-i Ebüzziya (1897-1912) 72-159: Sayı İncelemesi, Tahlili Fihrist, Seçilmiş Yazılar* (Tez No: 219767). [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Karaağaç, G. (2008). *Dil, Tarih ve İnsan*. Kitapevi Yayınları.
- Karaağaç, G. (2019). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2012). Ağız Verilerinin Etimoloji Çalışmalarına Katkısı: “söylesane” örneği. *Dil Araştırmaları*, 10, 9-15.
- Kaya, M. (2002). Divânü Lügati’t Türk’ün Halk Bilimi Açısından Önemi. *Folklor Edebiyat Dergisi*, 8(31), 39-49.
- Kırbaç, S. (2006). Etimolojiye Metatezle Yaklaşım ve Kırbaç Kelimesinin Etimolojisi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 34, 91-101.
- Korkmaz, Z. (2023). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar (Cilt 1-2)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, M. (2008). Türkçenin Etimoloji Sözlükleri ve Soyağacı. *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 32(1), 405-414.
- Ölmez, M. (2019). Etimoloji Sözlükleri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme, Tanımı ve r-’li Yabancı Kelimelerin Türkçeye Giriş Yolları. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1, 119-130.
- Öz Açıık, G. (2017). *Dil Akrabalığı ve Altay Dillerinin Akrabalığı Araştırmaları Hakkında Bir Değerlendirme* (Tez No. 463212). (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Saussure, F. (2001). *Genel Dilbilim Dersleri. Berke Vardar Çevirisi*. Multilingual Yayınları.
- Sertkaya, O. F. (2018). *Kelime Dağarcığımızdan Etimoloji Araştırmaları*. Akçağ Yayınları.
- Siddikov, Z. (2010). Vuruş Kavramlı Türkçe Akraba Kelimeler: Ses Olayları ve Etimoloji. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 55 (2007/2), 151-174.
- Stachowski, M. (2011). *Etimoloji*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Stachowski, M. (2022). Perceptual Etymology. A Social Aspect of Etymological Research *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis* 139, 61-67.
- Şimşek, Y., & Er, E. (2020). Kısasü’l- Enbiyâlarda Kişi Adları İçin Yapılan Açıklamalar Üzerine “Halk Etimolojisi” Bağlamında Bir Değerlendirme. *Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*. XVII/68: 1075-1087.
- Taşcı, Ö. (2010). Dilin Kökeni, Kur’an’ın Yaratılmışlığı ve Herder. *Felsefe Dünyası*, 52, 103-115.
- Tekin, Ş. (2020). *İstikakçının Köşesi*. Dergâh Yayınları.
- Tietze, A. (2002). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. Simurg Yayınları.
- Turhan, Y. (2020). Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci ve Etimolojik İzahı. *International Journal of Economic and Administrative Studies* UIİİD-IJEAS, 29, 149-164.
- Uçar, E. (2020). Eski Türkçe Ulug’un ‘Büyük’ Yapısı Üzerine. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2, 23-34.
- User, H. Ş. (2012). Etimoloji önerileri: eser, yelek. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 19(1), 91-102.
- Üçok, N. (1947). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*. Ankara DTCF Yayınları.
- Yavuz, H. (1995). Dil inkılâbı Üzerine. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7-10, 195-205.
- Yavuz, S., & Bulduk T. B. (2013). Aboş Kelimesinin Kökeni ve Anlamı. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 15, 405-412.
- Zengin, E. (2020). Herder’in Folklor Tanımlamalarında Halk Kavramının Doğası. *Milli Folklor Dergisi*, 16, 126.

Structured Abstract

Etymology has been defined in various ways throughout history, often similar in essence but differing in emphasis. When these definitions are synthesized, etymology can be described as a branch of linguistics that investigates the language to which a word belongs, the source in which it was first recorded, and the changes it has undergone in terms of sound, form, and meaning—supported by documented evidence.

Since its earliest emergence, etymology has served different purposes across different historical periods: from interpreting sacred texts to clarifying obscure or archaic vocabulary. In doing so, it has consistently sought to uncover deeper truths about human thought and language. In Turkey, the discipline gained momentum with the "Simplification of Turkish" movement initiated after the foundation of the Republic. Etymological research began to be conducted within institutional frameworks, particularly following the establishment of the Turkish Language Association in 1932. Scientific meetings were organized with the participation of experts to sustain and expand interest in the field, leading to the publication of foundational studies on Turkish etymology. In addition to scientific etymology, folk etymology has emerged as an important subfield. This concept, first systematized by German scholars, refers to non-specialists' reinterpretations of unfamiliar words based on phonetic or semantic similarities within their native language. Although traces of folk etymology in Turkish can be found in historical texts, toponymy studies, travel literature, epics, and folktales, systematic scholarly attention to the phenomenon is relatively recent.

A newer and increasingly relevant concept is perceptual etymology. Coined by Marek Stachowski in 2021 and elaborated in his 2022 article "Perceptual Etymology: A Social Aspect of Etymological Research" (Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis 139), this approach explores how etymological origins are perceived by non-experts. The idea is conceptually linked to perceptual dialectology, a term dating back to the 1930s, which examines how dialectal variation is perceived by laypeople. Perceptual etymology, similarly, asks why some words are intuitively associated with different linguistic origins than those identified by professional etymologists. Although still not widely recognized in Turkey, the groundwork for perceptual etymology has been indirectly laid by scholars such as Marek Stachowski, Doğan Aksan, Günay Karaağaç, Zeynep Korkmaz, and Kerim Demirci.

While the exact historical origins of etymology are difficult to pinpoint, it is believed to date back to humanity's earliest awareness of its relationship with language and the environment. The discipline is generally divided into three broad phases: the Ancient Period, the Medieval Period, and the Modern Period. In studying the evolution of words, etymology also sheds light on human history, intersecting with other fields such as history, culture, folklore, geography, and sociology. For example, when researching the origin of a word, etymologists rely on historical sources to trace its phonological, morphological, and semantic changes over time. Additionally, etymology provides insight into the cultural and linguistic interactions of the communities it investigates. In accordance with the principle of general linguistics that languages should not be studied in isolation, etymology reveals not only sound-related influences between languages but also the transmission of concepts and mental frameworks. Throughout history, the Turkish language has absorbed numerous loanwords due to religious, cultural, and political interactions with neighboring and distant communities. The presence of Arabic and Persian words in Turkish, for instance, is partly due to geographical proximity as well as shared civilizational ties. The influence of geography, climate, and cultural lifestyle on language is significant. Languages spoken in the same region tend to exchange more vocabulary with one another. Although geography is not the sole determinant of lexical borrowing, it plays a key role. Sociology, which examines communication and interaction between individuals and societies, is also essential in understanding language development, as languages and linguistic materials are among a community's most vital cultural assets.

To conduct effective etymological research, it is critical to consider the interdisciplinary nature of the field. Data from history, culture, geography, folklore, and sociology should be integrated into etymological investigations wherever applicable. To enhance the understanding, application, and academic visibility of etymology, it is necessary to clarify its theoretical foundation—its principles, scope, objectives, historical evolution, methods, and techniques. Moreover, related subfields such as folk etymology and perceptual etymology, as well as the discipline's interaction with other scientific fields, must also be widely recognized and explored. Furthermore, the application of etymology is not limited to academic fields; it also plays a significant role in educational settings, dictionary compilation, and language policy. Understanding the etymological roots of words contributes to more conscious and informed language use. This is particularly important in multilingual societies like Turkey, where historical layers of vocabulary from Arabic, Persian, French, Italian, and more recently English coexist within modern Turkish. By tracing the origins and pathways of such words, etymology helps linguists, educators, and policymakers navigate decisions regarding language planning, language purity debates, and national identity construction. In this sense, etymology is not only a theoretical discipline but also a practical tool that influences contemporary linguistic and cultural life.